

VALSTYBINĖS KALBOS ĮSTATYMAS KALBOS TVARKYTOJO POŽIŪRIU

(pranešimas skaitytas 2006 m. spalio 4 d. Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto organizuotuose Valstybinės kalbos įstatymo pakeitimo įstatymo projekto klausymuose LR Seime)

Valstybinės kalbos įstatymas – pagrindinis Lietuvos Respublikos kalbos politikos dokumentas, kuriuo užtikrinamas valstybinės, t. y. lietuvių, kalbos vartojimas Lietuvos Respublikoje ir jos taisyklingumas. Kad pribrendo reikalas keisti Valstybinės kalbos įstatymą, liudija pasikeitusios gyvenimo aktualijos: Europos Sąjunga ir su ja ateinanti globalizacijos banga, elektroninių technologijų (ypač interneto) spartus veržimasis į mūsų gyvenimą bendruomenę daro kosmopolitišką ir dažnai apatišką gimtosios kalbos reikalams. Naujo Valstybinės kalbos įstatymo projektu būtina atkreipti visų mūsų dėmesį į galimybę lietuvių kalbai funkcionuoti lygiomis teisėmis su kitomis kalbomis visose viešojo bendravimo sferose ne tik Lietuvos Respublikoje, bet visoje Europos Sąjungoje, ypač svarbus lietuvių kalbos funkcionavimo užtikrinimas vis labiau mūsų gyvenimą lemiančioje elektroninėje terpėje.

Kalbos tvarkytojas – valstybės tarnautojas, vykdamas valstybinę (savivaldybėms priskirtą) valstybinės kalbos vartojimo ir jos taisyklingumo kontrolę. Jam svarbu, kiek pavyksta / pavyks ir kiek yra įmanoma įgyvendinti Valstybinės kalbos įstatymą tam tikros savivaldybės teritorijoje.

Kalbos tvarkytojui rūpimus dalykus galima suskirstyti į dvi dalis:

1. Galimybės įgyvendinti Valstybinės kalbos įstatymą, mat gebėjimas kontroliuoti, kaip savivaldybės teritorijoje laikomasi Valstybinės kalbos įstatymo – vienas pagrindinių kalbos tvarkytojų kvalifikacinių reikalavimų, nustatytų Valstybinės kalbos komisijos 2004 m. spalio 28 d. nutarimu Nr. N-9 (98) „Dėl kalbos tvarkytojų bendrųjų kvalifikacinių reikalavimų aprašo patvirtinimo“.

2. Kalbos tvarkytojo teisinė padėtis valstybinės kalbos tvarkybos sistemoje.

Turbūt pagrindinė ir labiausiai visuomenės pastebima yra viešųjų užrašų problema. Naujos valstybinės kalbos įstatymo redakcijos 2 straipsnio 11 dalyje pateikiamas viešųjų užrašų apibrėžimas galėtų būti sutrumpintas pagal Vilniaus savivaldybės Valstybinės kalbos reikalų visuomeninės komisijos siūlymą: „**Viešieji užrašai** – bet kokia rašytinė informacija, pateikta viešoje, visiems matomoje vietoje patalpų viduje ar išorėje“. Pagal projektą informacija, neperteikianti Lietuvos kultūrinio savitumo ir jos įvaizdžio, nebūtų laikoma vieša informacija, o tai prieštarautų protingumo principui.

16 straipsnio 2 dalis būtų priimtinesnė pagal Valstybinės lietuvių kalbos komisijos siūlymą, tik po prielinksnio *po* siūlyčiau skliaustuose prirašyti *šalia*, o 2 sakinį „Verstinis užrašas negali būti didesnis negu užrašas lietuvių kalba“ galbūt pakeisti „Verstinis užrašas forma negali būti pranašesnis negu užrašas lietuvių kalba“. Juk gali atsitikti taip, kad užrašas lietuvių kalba nors ir bus didesnis, informacija kita kalba gali būti ryškesnė, spalvingesnė, geriau matoma, pvz., šviečianti naktį. Taigi 16 straipsnio 2 dalis galėtų skambėti taip: „2. Turizmo informacijos reikmėms teisės aktų nustatyta tvarka po (šalia) viešųjų užrašų lietuvių kalba gali būti teikiamas vertimas į užsienio kalbą (kalbas). Verstinis užrašas forma negali būti pranašesnis negu užrašas lietuvių kalba.“

Pagal Valstybinės lietuvių kalbos komisijos siūlymą atrodo geresnė ir to paties 16 straipsnio 4 dalis: „4. Viešųjų užrašų užsienio kalba teikimo turizmo reikmėms tvarką nustato savivaldybių institucijos, o kultūros paveldo apsaugos zonose – Vyriausybė ar jos įgaliota institucija.“

Tiesa, iš šio straipsnio matyti, kad savivaldybių institucijos ir Vyriausybė ar jos įgaliota institucija turės nustatyti ne tik viešųjų užrašų užsienio kalba teikimo turizmo reikmėms tvarką, bet ir apibrėžti, kas tai yra turizmo reikmė. Be to, ypač pasienio rajonuose (toks yra ir Joniškio rajonas), dažnai prireikia užsienio kalba teikti informaciją ir visiškai nesusijusių su turizmu, nes atsiranda klientų iš kitos valstybės ir kitose srityse, pvz., Joniškioje yra antkapinių paminklų dirbtuvės, kurios teikė informaciją rusų ir latvių kalbomis ir tvirtino, kad esama klientų iš kaimyninės Latvijos.

Jau minėto 16 straipsnio 3 dalyje vartojama sąvoka *verslo vieta*, bet ji nėra apibrėžta 2 straipsnyje, t. y. prie įstatymo sąvokų. Tačiau pats terminas ir Lietuvos Respublikos Seimo Valstybės valdymo ir savivaldybių komiteto siūlomas jo apibrėžimas „**Verslo vieta** – specialios paskirties patalpos (bankas, paštas, parduotuvė, kavinė, restoranas, ateljė, kirpykla, privatus

gydytojo kabinetas ir pan.) ar specialiai įrengta erdvė lauke, kurioje vartotojai gali įsigyti prekių ar paslaugų arba užsisakyti darbų“ neapima tokių atvejų, jeigu viešojo užrašo pavidalu teikiamas registruotas prekės ženklas, tiesiogiai pavadinantis prekę ar paslaugą, būtų kabinamas ant visuomeninės, gyvenamosios paskirties (t. y. ne ant verslo paskirties) pastato, kad ir darželio, mokyklos, daugiabučio namo, savivaldybės. Ar tada šios vietos būtų irgi vadinamos verslo vietomis?

Daug nemalonių išgyvenimų tenka patirti susiduriant ne tik su viešaisiais užrašais, bet ir su juridinių asmenų pavadinimais. 20 straipsnyje numatoma, kad registruojamų Lietuvos juridinių asmenų pavadinimų kalba turi būti taisyklinga, tačiau to reikalavimo, kuris dar vis galiojančiame Valstybinės kalbos įstatyme numatytas 16 straipsnyje, nepaisoma. Panaikinus visus reikalavimus prieš registruojant juridinį asmenį jo pavadinimą suderinti su lietuvių kalbos reikalavimais, sparčiai daugėja netaisyklingų juridinių asmenų pavadinimų, bet kaip tuos netaisyklingus pavadinimus kontroliuoti, mechanizmo sukurti nėra, taigi kas turėtų prisiiimti atsakomybę už jų netaisyklingumą (Registru centras, pats juridinis asmuo)? Neregistruotų įvairių klubų, neformalių grupuočių, sporto komandų ir kultūros klubų nelietuviškų pavadinimų margumynas, matyt, nėra įstatymo dalykas, bet jis rodo visuomenės požiūrį į valstybinę kalbą.

Pagal šį 20 straipsnį turėtų būti kontroliuojama ir garso ir vaizdo kasečių, kompaktinių plokštelių (muzikinių įrašų, įgarsintų kūrinių) leidyba, kaip tai daroma su knygomis. Ar šis straipsnis bus taip suvoktas?

Be to, šiame straipsnyje neminimi kiti viešieji juridiniai asmenys, t. y. ne valstybės ir savivaldybių institucijos (pvz., viešosios įstaigos, asociacijos). Ar jiems šio straipsnio reikalavimai netaikomi?

Pagal 7 straipsnio 5–7 dalis valstybės ir savivaldybių institucijos susirašinėja, viešąją informaciją skelbia, viešuosius renginius organizuoja lietuviškai. Ar kiti viešieji ir privatūs juridiniai asmenys gali tai daryti ir ne lietuvių kalba? Be to, nelabai aišku, kaip būtų kontroliuojamas oficialių renginių nevertimas į lietuvių kalbą. To nenumato ir Administracinių teisės pažeidimų kodeksas.

Pagal 22 straipsnio 2 dalį „Bet kokie veiksmai, pažeidžiantys Lietuvos Respublikos Konstitucijos nustatytą valstybinės kalbos statusą ir šį įstatymą, neleistini ir baudžiami įstatymu nustatyta tvarka“, bet Administracinių teisės pažeidimų kodekse yra numatytos baudos už lietuvių kalbos nevartojimą ar netaisyklingumą (ne Valstybinės kalbos įstatymo konkrečių straipsnių pažeidimus) tik kai kuriose srityse. O naujos Valstybinės kalbos įstatymo redakcijos 14 straipsnio terminai, susiję su geografiniais pavadinimais, iš viso gerokai skiriasi nuo Administracinių teisės pažeidimų kodekse vartojamų terminų.

Džiugu, kad Valstybinės kalbos įstatymu į kalbos tvarkybos sistemą siekiama įtraukti ir kalbos tvarkytojus (iki šiol tvirtesnė jų pozicijos matyti tik iš Administracinių teisės pažeidimų kodekso), tačiau 22 straipsnio 4 dalis verčia susimąstyti, kas tai yra: „Valstybinė kalbos inspekcija <...> atlieka savivaldybės kalbos tvarkytojų veiklos išorinę peržiūrą.“

Lietuvos Respublikos Seimo Valstybės valdymo ir savivaldybių komitetas siūlo įstatymo projekte įterpti IV skyrių „Lietuvių kalbos tvarkyba“. Šis skyrius tikrai geras dėl aiškios kalbos tvarkybos struktūros išdėstymo, bet kyla mintis, ar juo nėra pertvarkoma lietuvių kalbos tvarkybos sistema, nes į ją įterpiamos ministerijos ir kitos valstybės institucijos, be to, Kalbos inspekcijai suteikiama teisė steigti teritorinius padalinius, o kalbos tvarkytojai, kaip yra įstatymo projekte, net neįrašomi į įstatymą. Ar įstatyme įterpus tokią IV skyrių nereikės pertvarkyti ir daugiau su juo susijusių teisės aktų, pvz., Valstybinės kalbos inspekcijos įstatymą?

Kadangi kalbos tvarkyba 2 straipsnio 6 dalyje laikomas ir norminimas, ir normų sklaida, kalbos apsaugos arba rėmimo programų rengimas, argi tokiai kalbos tvarkybos sistemai negalima būtų priskirti ir Lietuvių kalbos instituto, aukštųjų mokyklų su Lietuvių kalbos katedromis ir pan.

Be to, siūlomame naujame 22 straipsnyje prasikiša įstaigos, įmonės ir organizacijos, ne juridiniai asmenys, kaip buvo įstatyme iki šio straipsnio.

Naujame Valstybinės kalbos įstatymo projekte pasitaiko ir kitų trūkumų ar neaiškumų.

1 straipsnio 5 dalyje numatomos Valstybinė kalbos įstatymo taikymo išimties, bet ar tokiu atveju neatsiras teisinės painiavos, kai kalbinius dalykus reglamentuos ir su kalba tiesiogiai nesusiję

dokumentai. Kiek priimtinesnis atrodo Lietuvos Respublikos Seimo Valstybės valdymo ir savivaldybių komiteto siūlymas šią dalį išbraukti, o panašias nuostatas įrašyti 7 straipsnio 2 dalyje pagal LR Seimo Žmogaus teisių komiteto siūlymą: „Tuo atveju, kai administracinėje procedūroje dalyvaujantis fizinis asmuo nemoka lietuvių kalbos ir neturi pakankamai lėšų vertėjo paslaugai apmokėti, viešojo administravimo įstaiga užtikrina vertimą arba į asmens gimtąją kalbą, arba į kitą asmeniui suprantamą kalbą. Ši nuostata taikoma ir tais atvejais, kai iškyla pavojus žmogaus saugumui, gyvybei, sveikatai, turtui, taip pat kai būtina įgyvendinti jo politinio prieglobsčio teisę ar teisę į teisminę gynybą“.

2 straipsnio 3 dalyje pateiktas bendrinės lietuvių kalbos apibrėžimas. Terminui, atrodo, užtektų *bendrinė kalba* be žodžio *lietuvių* (arba jis iš bėdos galėtų būti skliaustuose). Be to, užtektų trumpesnio apibrėžimo: „**Bendrinė kalba** – sunorminta, viešojo gyvenimo reikmėms skirta kalbinė sistema“.

To paties straipsnio 9 dalyje apibrėžiamos specialiosios programos ir laidos. Iš apibrėžimo jų statusas nepasidaro aiškesnis, nes teoriškai bet kokia neišversta laida gali būti televizijos nuožiūra skirta, pvz., tautinėms bendrijoms. Ne visai aiški ir specialiosios auditorijos sąvoka, nes ji aiškinama tik pavyzdžiais, be to, nelygiaverčiais: prie tautinių bendrijų ir besimokančių kalbų asmenų priskiriami ir neįgalieji, bet ar priklauso valstybinės kalbos mokėjimas nuo neįgalumo.

Įstatyme pasitaiko neapibrėžtų sąvokų, pvz., *reklama*, kuri apibrėžiama Reklamos, Visuomenės informavimo įstatymuose, *vieša informacija* – Visuomenės informavimo įstatyme, *viešas dokumentas* (Dokumentų ir archyvų įstatyme yra tik *oficialus dokumentas*), *šūkis* (apibrėžties nerasta). Šios sąvokos neminimos, matyt, dėl to, kad nėra šio įstatymo objektas, bet visai tiktų prierašas, kad kitos įstatyme vartojamos sąvokos (galima jas išvardyti) apibrėžiamos kituose teisės aktuose.

Lietuvių kalbos vartojimas Lietuvos Respublikos teritorijoje turėtų būti visiems suprantama prigimtinė teisė, todėl 4 straipsnio 1 dalis galėtų būti tokia: „Kiekvienas Lietuvos Respublikoje turi teisę vartoti lietuvių kalbą ir gauti ja informaciją neapeliuodamas į šią teisę“.

6 straipsnio 7 dalį reiktų išbraukti, nes užsienio kalbos nėra šio įstatymo objektas.

Ar nebūtų tiksčiau 8 straipsnio 3 dalyje vietoj „pagal Švietimo ir mokslo ministerijos nustatytą standartą“ rašyti „pagal Švietimo ir mokslo ministerijos nustatytus išsilavinimo standartus“.

12 straipsnio 3 dalies pabaigoje galima būtų prirašyti „Lietuvių kalbos mokėjimo lygius nustato Lietuvos Respublikos Vyriausybė“ ir visą dalį išdėstyti taip: „Darbdaviai užtikrina, kad darbuotojai, kuriems pagal pareigas, atliekamo darbo ar veiklos pobūdį būtina mokėti lietuvių kalbą, mokėtų ją nustatytu lygiu. Lietuvių kalbos mokėjimo lygius nustato Lietuvos Respublikos Vyriausybė“.

Ar 18 straipsnio 7 dalyje vartojamas žodžių junginys *žymiausių autorių* nėra per subjektyvus. 2 straipsnio 2 dalyje vartojamas ypač griozdžiškas dalyvis *dokumentuojamas*. Be to, įstatymo projekte nėra nustatytas prekės ir kalbos ženklo santykis.

Pabaigoje norėtusi pasakyti, kad dėl dabar galiojančio Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos įstatymo kontrolės Joniškio rajone didelių problemų iki šiol nepasitaikė. Atsiradusius nesklandumus beveik visados pavykdavo išspręsti po pirmojo išpėjimo. Atnaujintas įstatymas, tikėtina, bus dar tvirtesnė atrama kalbos tvarkytojui. Vis dėlto efektingesniai darbui užtikrinti trūksta lydimųjų teisės aktų, o ir šio Valstybinės kalbos įstatymo pakeitimo įstatymo 2 straipsnis tėra tik pasiūlymas (ne įpareigojimas) Lietuvos Respublikos Vyriausybei ir kitoms valstybės ir savivaldybių institucijoms ir įstaigoms suderinti savo aktus pagal naują Valstybinės kalbos įstatymą ar priimti naujus.